

ПУСТОВІТ Ю. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(Державний торговельно-економічний
університет)

УДК 330.34:338.349

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.5.23>

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

Дане дослідження присвячено доволі актуальній проблемі, яка охоплює великий спектр суспільних відносин – природі та сутності поняття «продовольча безпека», з використання історичного екскурсу. У статті, також, досліджено правову природу поняття «продовольча безпека».

Продовольча безпека є предметом наукових пошуків соціально-економічного, політичного, екологічного, демографічного, управлінського, біологічного, медичного, інформаційного, юридичного характеру й інших наукових напрямів, які використовують притаманну відповідній галузі знань наукову базу, понятійний апарат та методологічні підходи. В умовах російської збройної агресії проблема продовольчої безпеки є набуває ще більшої актуальності.

У статті розглядаються еволюційні підходи до визначення поняття «продовольча безпека» у контексті розвитку міжнародного права та національного законодавства. Розкрито динаміку змін визначення поняття «продовольча безпека».

Досліджено, що визначення продовольчої безпеки на міжнародному рівні пов'язане з документами декларативного характеру – меморандумами і рішеннями міжнародних конференцій, самітів.

Для генези підходів до продовольчої безпеки 1970-х рр. характерним є акцент на контролі світових запасів продовольства та забезпеченні стабільного постачання продовольством населення. У 1980-ті рр. в характеристиці стану продовольчої безпеки почали використовуватися показники економічної та фізичної доступності продовольства. У 1990-ті рр. акцент робиться на необхідність забезпечувати всіх людей безпечним продовольством.

Констатовано, що еволюція розуміння поняття продовольчої безпеки відбувалася у зв'язку з подіями, які становили загрозу існуванню людства та гарантуванню продовольчої безпеки: Друга світова війна, світова продовольча криза, проблеми голоду в постколоніальних країнах тощо. У переважній більшості випадків зміни у визначенні продовольчої безпеки вносилися офіційними документами міжнародних організацій та конференцій.

В сьогоденнішніх умовах Україна знаходиться на етапі розуміння продовольчої безпеки як наявності продовольства, економічної та фізичної доступності, стабільності та використання продовольства, і відстає в цьому плані від світового співтовариства. Вказується на важливість забезпечення продовольчого забезпечення під час воєнного стану та у післявоєнний період.

Ключові слова: *безпечність продуктів харчування, достатність харчування, дитяче харчування, доступність, населення, продовольча безпека, продовольча незалежність, продовольство, продукти харчування, стабільність, продовольче забезпечення, якість харчування.*

Pustovit Yu. Yu. Genesis of the concept of food security

This study is devoted to a rather topical problem that covers a wide range of social relations – the nature and essence of the concept of "food security", using a historical excursion. The article also examines the legal nature of the concept of "food safety".

Food safety is the subject of socio-economic, political, ecological, demographic, managerial, biological, medical, informational, legal and other scientific researches that use the scientific base, conceptual apparatus and methodological approaches inherent in the relevant field of knowledge. In the conditions of Russian armed aggression, the problem of food security is becoming even more urgent.

The article considers evolutionary approaches to the definition of the concept of «food security» in the context of the development of international law and national legislation. The dynamics of changes in the definition of the concept of «food safety» are revealed.

It has been investigated that the definition of food security at the international level is connected with documents of a declarative nature – memoranda and decisions of international conferences and summits.

The genesis of approaches to food security in the 1970s is characterized by an emphasis on controlling world food reserves and ensuring a stable supply of food to the population. In the 1980s, indicators of the economic and physical availability of food began to be used to characterize the state of food security. In the 1990s, emphasis was placed on the need to provide all people with safe food.

It was established that the evolution of the understanding of the concept of food security took place in connection with events that posed a threat to the existence of humanity and the guarantee of food security: the Second World War, the world food crisis, problems of hunger in post-colonial countries, etc. In the vast majority of cases, changes in the definition of food safety were made by official documents of international organizations and conferences.

In today's conditions, Ukraine is at the stage of understanding food security as the availability of food, economic and physical availability, stability and use of food, and lags behind the world community in this respect. The importance of ensuring food security during martial law and in the post-war period is indicated.

Key words: *food safety, food sufficiency, baby food, availability, population, food security, food independence, food, food products, stability, food security, food quality.*

Постановка проблеми. Однією з найважливіших функцій держави Конституція України визнає захист її суверенітету й територіальної цілісності, а також забезпечення економічної та інформаційної безпеки (ст. 17). В свою чергу, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Згадана вище безпека людини, яку держава повинна забезпечувати, стосується різних сфер життєдіяльності, серед яких особливе значення має продовольча сфера.

Еволюція держави свідчить про те, що неефективна адміністративно-правова діяльність державних органів у боротьбі з зовнішніми та внутрішніми загрозами в продовольчій сфері породжує у громадян страх, невпевненість, підриває довіру населення до владних інститутів, призводить до непоправних втрат. За таких умов забезпечення продовольчої безпеки є надзвичайно актуальним, у зв'язку з чим виникає необхідність додаткового з'ясування виникнення і трансформації поняття «продовольча безпека».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми продовольчої безпеки склали предмет багатьох досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед зарубіжних авторів слід зазначити У. Ліферта, М. Мазойєра, Т. Мальгуса, А. Маслоу, Е. Райнерта, Д. Рікардо, А. Сміта, М. Трейсі, які заклали теоретико-методологічні засади вивчення проблем продовольчої забезпеченості.

В Україні економічним аспектам регулювання продовольчої безпеки присвятили свої роботи А. Бабенко, Н. Басюркіна, О. Білорус, І. Бураковський, А. Гальчинський, П. Гайдучський, Д. Лук'яненко, А. Мостова, В. Немченко, В. Новицький, Ю. Пахомов, В. Пятницький, В. Рокоча, І. Румик, В. Сіденко, А. Філіпенко, Т. Циганкова та ін.

Питання правового забезпечення продовольчої безпеки України активно досліджуються в роботах таких науковців, як І. Бінько, В. Бойко, П. Борщевський, С. Бугера, Ю. Валетов, О. Вараксіна, В. Власов, В. Геєць, О. Гойчук, К. Голівков, М. Гребенюк, О. Гудзинський, Б. Данилишин, Л. Дейнеко, М. Долішній, А. Духневич, В. Єрмоленко, С. Кваша, В. Ковальов, Ю. Кудріна, М. Кулаєць, Т. Курман, А. Лисецький, І. Лукінов, С. Лушпаєв, І. Манзій, Л. Міляр, Р. Мудрак, Б. Пасхавер, Я. Пушак, П. Саблук, В. Самокиш, В. Ситник, А. Статівка, С. Судомир, О. Тарасюк, А. Тригуб, Р. Трінько, В. Уркевич, Л. Шинкарук, В. Шишлюк, В. Шлемко та багато інших учених.

У процесі підготовки дослідження автор здійснив аналіз значної кількості фахових наукових видань з проблем правового регулювання світової продовольчої безпеки. Серед них праці вітчизняних юристів-міжнародників та економістів: Г. Бувайлика, М. Буроменського, О. Висоцького, В. Денисова, В. Корецького, В. Кисіля, О. Мережка, В. Муравйова, В. Опришка, Л. Тимченка та ін.

В дослідженнях зазначених вчених розроблений понятійний апарат та акцентовано увагу на важливості пошуку шляхів розв'язання найбільш важливих проблем у сфері продовольчої безпеки. Однак і досі в спеціальній літературі і офіційних документах відсутній єдиний підхід до визначення поняття продовольчої безпеки.

Мета дослідження. Метою наукової статті є дослідження проблем виникнення та трансформації поняття «продовольча безпека», виявлення її характеристика існуючих підходів та визначень.

Виклад основного матеріалу. Продовольча безпека є предметом наукових пошуків соціально-економічного, політичного, екологічного, демографічного, управлінського, біологічного, медичного, інформаційного, юридичного характеру й інших наукових напрямів, які використовують притаманну відповідній галузі знань наукову базу, понятійний апарат та методологічні підходи до визначення поняття «продовольча безпека». Відповідно, попри те що категорія «продовольча безпека» широко застосовується як у науці, законодавстві та практиці, кожен дослідник тлумачить, розуміє та застосовує її з урахуванням власного бачення та різних аспектів предмету дослідження. Саме тому складно сформулювати і запропонувати єдине наукове визначення категорії «продовольча безпека».

Традиційно для розуміння суті будь-якого поняття теоретичне та практичне значення має генеза його походження і розвитку. Слід зазначити, що проблема продовольчої безпеки постала на початку людської цивілізації, адже в основу продовольчої безпеки було покладено інстинкти виживання та самозбереження, на яких базується вся людська діяльність.

У міфології протонаселення Центральної Америки можна знайти культу голоду, у ритуалах і символах яких зображалася головна продовольча культура – кукурудза. У єгиптян ставлення до продовольства також носило сакральний відтінок. В давньогрецькій міфології Пандора випустила на волю людські нещастя, у тому числі голод [11].

У Махабхараті оповідається, що всі живі істоти знайомі з працею заради їжі; завдяки їжі з'являються вони на світло, зростають, існують та живуть. У Упанішадах: весь цей світ – це лише їжа; з їжі – людина, з їжі виникають істоти – ті, які перебувають на землі; потім їжею вони і живуть, і в неї ж вони перетворюються під кінець [4].

З моменту виникнення перших державних утворень основною загрозою для існування людини був неврожай. Для захисту своїх народів управителі будували зерносховища, зерно в яких накопичувалося в благополучні роки і розподілялося в неврожайні. Крім необхідності запасати продовольство, регулювалося розподіл продуктів виробництва між різними групами населення. Це дозволяло уникати голоду і задовольняти харчові потреби населення. В законах Хамурапі записано: «я відшукав їм безпечні місця, відкривав вихід з тяжких лих, особливо шляхом організації виробництва їжі: провів рясну воду населенню; розширив

ниву, наповнив житницю, визначив пасовища і водопій, захистив людей від нужди, міцно заснував їх житла удосталь, визначив пасовища і водопій, ублаготворив плоть людей» [3].

Давньогрецький філософ Платон пов'язував утворення держави з необхідністю задовольняти потреби людини у видобутку їжі для існування і життя. Ідеальна модель держави Платона передбачала такі елементи продовольчої безпеки як заборона ввезення і вивезення певних груп товарів з одночасним скасуванням мита на експорт і імпорт ресурсів, яких потребує держава, справедливий розподіл продовольства серед населення [11].

В Стародавньому Римі також здійснювалася політика щодо забезпечення продовольчої безпеки як всередині Риму, так і в цілому по країні. Взагалі у римській історії роздача хліба, як і видовища, були досить популярним політичним явищем.

Біблійні тексти містять норми, які вказують на необхідність забезпечувати населення всім необхідним: «Коли будеш жати жатву на землі своїй, не дожинай до краю поля твого, і того, що залишилось від жатви твоєї не підбирай, і виноградника твого не оббирай дочиста, і ягід, що попадали у винограднику не підбирай, залиш це бідному та прийдешньому» (Біблія. Лев. 19:9, 10) [3].

Аналогічні норми містяться у релігійних текстах інших народів, наприклад, закят у мусульман (податок на користь бідних). Він уже виплачується як у натуральній, так і грошовій формах. Таким чином, продовольством забезпечуються групи населення, котрим воно було економічно недоступне, навіть за наявності його достатній кількості у регіоні.

В епоху Середньовіччя у зв'язку з розвитком товарно-грошових відносин, поглибленням поділу праці держава починає регулювати інші фактори, що впливають на економічну та фізичну доступність продовольства, у тому числі шляхом створення державних продовольчих пунктів у великих містах. Цим забезпечувалась як фізична доступність життєво необхідного продовольства для населення, стабільність його надходження, так і певний контроль та регулювання рівня цін на окремі види продовольства.

Таким чином, ще до запровадження у науковий обіг категорії «продовольча безпека» було впроваджено окремі елементи економічної та фізичної доступності продовольства на національному рівні, а також стабільність його постачання на внутрішній ринок.

Згодом стабільне забезпечення населення необхідним продовольством стало одним із найважливіших державних завдань. У різні часи розуміння такої задачі та шляхи її вирішення в різних країнах мали свої особливості, обумовлені рівнем виробничих відносин, чинним технологічним укладом, загальним рівнем добробуту населення, національним менталітетом та іншими факторами.

Перші спроби вивчити та привернути увагу світової спільноти до взаємозв'язку проблем виробництва продовольства, голоду, недоїдання та здоров'я пов'язані з публікацією у 1935 р. Френком Л. Макдугаллом меморандуму про проблеми сільського господарства та здоров'я (The Agricultural and the Health Problems), в якому фактично різні аспекти продовольчої безпеки розглядалися комплексно. Спираючись на висновки провідних дієтологів та фахівців у галузі харчування з США та Великобританії, він підготував документ, наданий Лізі Націй, у якому обґрунтував ідеї про те, що більшій частині світового населення не вистачає правильного харчування. На міжнародному рівні було проголошено необхідність конструктивної співпраці різних держав незалежно від їх політичних протиріч у справі забезпечення людей достатньою кількістю повноцінного продовольства.

Базові підходи сучасної концепції продовольчої безпеки були сформульовані в роки Другої світової війни. У цей період у багатьох країнах сільськогосподарське виробництво було перервано на великих територіях, відповідну інфраструктуру знищено або перепрофільовано під військові потреби. Торгівля та розподіл продовольства були серйозно порушені. Вищезгадані обставини актуалізували і так досить гостру проблему продовольчого забезпечення населення.

У 1943 р. у місті Хот-Спрінгс (США) пройшла Міжнародна конференція з питань продовольства та сільського господарства. На конференції було офіційно закладено основи для

комплексного підходу до визначення продовольчої безпеки за рахунок диференціації різних складових: наявності продовольства, його поживності та стабільності постачання.

У ході конференції виробилося уявлення про «свободу від нужди» як про «надійне, належне та відповідне постачання будь-якого чоловіка, жінки та дитини продовольством». «Надійне» означало наявність постійного та стійкого доступу до продовольства, «належне» свідчило про його достатню кількість, а «відповідне» – необхідну поживність.

Крім того, учасники конференції зазначили, що одразу після війни необхідно буде забезпечити «свободу від голоду» та задовольнити насамперед світовий попит на зернові та інші багаті на вуглеводи продукти харчування, забезпечуючи таким чином базові потреби населення. На наступному етапі, після відновлення виробництва основних видів продуктів харчування, повинна була настати черга продовольства, багатого різними поживними речовинами, які необхідні для здорового та повноцінного життя людини.

Особлива увага в ході конференції приділялася проблемі бідності – причині голоду та нужди, та її вирішенню і забезпеченню належним харчуванням широких верств населення через економічне зростання та створення додаткових робочих місць [1].

Подальший розвиток ідей продовольчої безпеки пов'язується з початком діяльності Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization, FAO) – міжнародної організації під патронатом ООН, заснованої 16 жовтня 1945 р. На сьогодні FAO є провідною установою ООН, яка працює в галузі розвитку та підтримки сільського господарства під девізом «допомагаємо побудувати світ без голоду» [1].

Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року прийнято Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, яким проголошується право на такий життєвий рівень, який необхідний для підтримання здоров'я та добробуту сім'ї, що включає право на достатнє харчування, одяг, житло, медичну допомогу та соціальне обслуговування, та право на свободу від голоду, що забезпечується шляхом вжиття державою індивідуальних та колективних заходів щодо удосконалення виробництва, розподілу та споживання (стаття 11). Як зазначає І. Павловська, це стало основою для подальшого розвитку трактування поняття продовольчої безпеки за одночасним визнанням важливості харчування [7].

Термін «продовольча безпека» введено в нормативний обіг у 1974 р. на Всесвітній конференції із проблем продовольства (м. Рим) як: «Постачання в усі часи та в усьому світі належних основних продуктів харчування в обсягах, достатніх для підтримки неухильного зростання споживання продовольства та регулювання коливань виробництва та цін» [14]. Як зазначає І. Тернавська, офіційно прийнятий в світовій практиці термін сьогодні використовується для характеристики стану продовольчого ринку і, в цілому, економіки країни чи групи країн, а також світового ринку продовольства [12].

І. Павловська пов'язує наступну зміну підходів до трактування поняття продовольча безпека з дослідженням лауреата нобелівської премії з економіки Амартії Сена «Бідність та масовий голод: нарис про надання та позбавлення прав» (1981 р.). Результатом цього дослідження стало визнання того, що не лише постачанням достатньої кількості продовольства забезпечується продовольча безпека, а й також фізичним та економічним доступом до нього [7].

Згодом у визначенні продовольчої безпеки почали враховувати не лише світовий і регіональний рівні, а й сімейний та індивідуальний рівні.

Проблеми динаміки продовольчої безпеки в часі були опубліковані у 1986 р. у Доповіді Світового банку про бідність і голод. Зокрема, у доповіді наголошується, що за минулі роки зростання виробництва продовольства перевищувало зростання світового населення, проте на цьому фоні залишалося безліч країн і сотні мільйонів людей, на забезпечення продовольством яких ця обставина не впливала через низьку купівельну спроможність. У доповіді були розмежовані хронічна відсутність продовольчої безпеки, що часто обумовлюється бідністю та низькими доходами населення, та тимчасова відсутність, яка може бути наслідком стихійних лих, військових конфліктів, економічних криз [6]. Таким чином, у сферу забезпечення продовольчої безпеки запроваджувався новий фактор – фактор часу.

У 1990 р. Дитячий фонд ООН (UNICEF) опублікував огляд «Стратегія з покращення харчування дітей і жінок у країнах, що розвиваються», у якому підкреслюється залежність харчування населення від соціальних чинників. На думку авторів огляду, безпосередніми причинами виснаження та багатьох смертей є хвороби, що посилюються неправильним або не збалансованим харчуванням. Цей підхід став початком нового етапу в еволюції розуміння продовольчої безпеки [4].

У 1996 р. на Всесвітньому продовольчому Саміті прийнято Римську декларацію із всесвітньої продовольчої безпеки, яка визначає продовольчу безпеку як стан економіки, відповідно до якого населенню країни в цілому і кожному громадянину зокрема гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів такої якості, асортименту та обсягів, які необхідні та достатні для фізичного й соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я та розширеного відтворення населення країни [13, с. 134].

Наступні визначення, що використовуються FAO, є фактично модифікаціями вищезначеного визначення. Наприклад, у 2009 р. на Всесвітньому саміті з продовольчої безпеки прийнято декларацію, в якій додається необхідність забезпечення не лише економічної та фізичної доступності продуктів харчування, а й соціальної доступності – можливості набувати продовольство соціально прийнятним способом (не красти, не харчуватися відходами) незалежно від соціального стану споживача: професії, статі, віку, політичних та релігійних переконань, національності, мови тощо [4].

На жаль, ці тенденції ще не знайшли свого відображення в нормативно-правових актах України. Так, на національному рівні поняття «продовольчої безпеки» визначається у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. як захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [9].

Дане визначення, на думку фахівців, передбачає лише економічну доступність продовольства та враховує тільки кількісні показники продовольчої безпеки, лишаючи поза увагою якісні показники. У той же час продовольча безпека – це не лише забезпечення населення необхідною кількістю продовольства, а й відповідність цього продовольства критеріям якості й безпечності для споживача [5, с. 225].

Проект закону «Про продовольчу безпеку України» визначає, що «продовольча безпека – соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечено безпечними і якісними основними продуктами харчування, що необхідні для раціонального харчування» [10].

На нашу думку, закріплене у цьому законопроекті визначення продовольчої безпеки також не є повним за своїм змістом. Так, В. Курило та О. Гойчук визначають продовольчу безпеку як гарантовану здатність держави на принципах самозабезпечення основними харчовими продуктами за їх економічної фізичної доступності незалежно від впливу зовнішніх і внутрішніх чинників задовольняти потреби населення в особі кожного громадянина продуктами харчування в необхідному обсязі, асортименті та якості на рівні, що забезпечує його здоров'я та інтелектуальний розвиток [2, с. 3].

Як зазначає І. Миценко, продовольча безпека – це здатність вітчизняних товаровиробників забезпечити населення держави харчуванням в обсязі та калорійності, що відповідають раціональним науково обґрунтованим нормам та гарантують соціально-політичну стабільність, стійкість, економічний розвиток, а також незалежність у разі виникнення військових конфліктів, стихійних явищ, епізоотій [6, с. 22].

Б. Пасхавер розкриває сутність продовольчої безпеки за двома показниками: а) кількість та якість харчування; б) економічна доступність харчування (у частках сімейного бюджету) [8, с. 43].

Підтримуючи позиції вчених, вважаємо, що кожен з перерахованих підходів відображає певний важливий аспект, що заслуговує на увагу. Одночасно проблема продовольчої

безпеки є комплексною і шляхи її вирішення можуть різнитися залежно від економічних, політичних та соціальних процесів, що відбуваються у країні та світі.

Кінцевим результатом забезпечення ефективної реалізації продовольчої безпеки в державі має бути доступ населення до необхідної кількості продовольства достатнього для здорового функціонування організму людини, а сама продовольча безпека характеризується як фізична доступність достатньої в кількісному відношенні, безпечної та поживної їжі з одночасною економічною доступністю до продовольства належного обсягу та якості для всіх соціальних груп населення.

Висновки. Підводячи підсумки, можна констатувати, що еволюція розуміння поняття продовольчої безпеки відбувалася у зв'язку з подіями, які становили загрозу існуванню людства та гарантуванню продовольчої безпеки: Друга світова війна, світова продовольча криза, проблеми голоду в постколоніальних країнах тощо. У переважній більшості випадків зміни у визначенні продовольчої безпеки вносилися офіційними документами міжнародних організацій та конференцій.

Для генези підходів до продовольчої безпеки 1970-х рр. характерним є акцент на контролі світових запасів продовольства та забезпеченні стабільного постачання продовольством населення. У 1980-ті рр. в характеристиці стану продовольчої безпеки почали використовуватися показники економічної та фізичної доступності продовольства. У 1990-ті рр. акцент робиться на необхідність забезпечувати всіх людей безпечним продовольством.

В сьогоденнішніх умовах Україна знаходиться на етапі розуміння продовольчої безпеки як наявності продовольства, економічної та фізичної доступності, стабільності та використання продовольства, і відстає в цьому плані від світового співтовариства.

Список використаних джерел:

1. FAO: its origins, formation and evolution, 1945-1981 [Електронний ресурс]. Rome.: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 1981. URL: <http://www.fao.org/docrep/009/p4228e/P4228E04.htm> (дата звернення: 01.10.2023).
2. Гойчук О., Курило В. Продовольча безпека та необхідність її правового забезпечення. Адвокат. 2006. №3. С. 3-5.
3. Курман Т. В., Туєва О. М. Право продовольчої безпеки: навч. посіб. Харків: Юрайт, 2021. 92 с.
4. Кордзая Н., Єгоров Б. Еволюція поняття «продовольча безпека» в контексті глобалізаційних змін: Збірник тез доповідей 78 наукової конференції викладачів академії (Одеса, 23-27 квітня 2018). Одеса: Одеська національна академія харчових технологій, 2018. С. 280-282.
5. Курман Т. Організаційно-правові засади забезпечення продовольчої безпеки в Україні / Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: моногр. / за ред. А. П. Гетьмана, В. Ю. Уркевича. Х.: Право, 2012. С. 221-270.
6. Миценко І. М. Продовольча безпека України: оцінка стану та світовий досвід вирішення проблеми / за ред. В. А. Плаксова. Кіровоград, 2001. 203 с.
7. Павловська І. Розвиток підходів до трактування поняття «продовольча безпека». Проблеми економіки. 2022. №3. С. 52-61.
8. Пасхавер Б. Сучасний стан продовольчої безпеки. Економіка України. 2006. №4. С. 43-50.
9. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 року // ВВР України. 2004. №49. Ст. 527.
10. Про продовольчу безпеку України: проект закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zwebn/webproc_417pf3511=40276 (дата звернення: 01.10.2023).
11. Румик І. Продовольча безпека як категорія економічної теорії. Економічна теорія та освіта XXI століття: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ,

25 вересня 2015 року) / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2015. – 207 с. с. 175-178.

12. Тернавська І. Теоретичні підходи до інтерпретації сутності продовольчої безпеки. URL: http://confiarpv.at.ua/publ/konf_14_15_grudnja_2011_r/sekcija_5_ekonomichni (дата звернення: 01.10.2023).

13. Шишлюк В. Р., Самокиш В. П. Правове забезпечення продовольчої безпеки України: сучасний стан та перспективи. Право і суспільство. 2020. №1. С. 133-138.

14. Report of the World Food Conference, Rome, 5-16 November 1974. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/701143?ln=en#record-files-collapse-header> (дата звернення: 01.10.2023).

